

PSIHANALIZA APLICATĂ ÎN PROZA ȘI POEZIA EMINESCIANĂ
VS.
UN CAZ FOARTE STRANIU: DOCTORUL JECKYLL ȘI DOMNUL HYDE
DE ROBERT LOUIS STEVENSON
VS.
WILLIAM WILSON DE E.A. POE.
MITUL DUBLULUI MALEFIC

Martina-Maria POPESCU
(Facultatea de Litere, Universitatea din București)
martina.popescu@s.unibuc.ro

Abstract

In this study I analysed psycho-analytically and hermeneutically the way in which the myth of the evil double reflects in World literature, in Romanian literature and in the human conscious, this being materialised in deviant behaviours. The masterpieces of three important writers (Poe, Eminescu and Stevenson) were put to a series of parallelism with the biblic speech and the speech of Myth Criticism, but also with the psychiatric speech and with the language of advertising, so that we can obtain a panorama of what actually means to have an alter-ego. As we observed along the way, the myths have a concentric, migratory and evolutionist structure, so as every and single literary motif becomes to be considered as a mitem in the set of macro structures which grow to represent archetypes in collective and common mind.

Among all of the three cases put to the critic deconstruction, we came to the conclusion that *William Wilson* is the key to a holistic interpretation of the double, generating some symbiotic relations at distance with other cardinal representations of the splitting; it's the case of the serial reincarnation motif, in the dialogue from *The Avatars of Pharaoh Tlâ* by Mihai Eminescu or the case of the hamletian conscious of the crime from reasons of polytically suprematism from the poem *The Brothers* (also written by Mihai Eminescu).

We added at the end an ethycal filter of the myth of double and we observed that in most of the cases this represents an engaged negativity and less often a factual neutrality.

The conclusions we made showed that the reflection of the ipseity involves the unconscious overlay with the otherness.

Keywords: Psychoanalysis, Myth Criticism, the evil double, World literature, Compared literature.

Rezumat

În prezenta lucrare am analizat psihanalitic și hermeneutic modul în care mitul dublului malefic se reflectă în literatura mondială, în cea autohtonă și în conștiința umană, concretizată în comportamente deviante. Operele a trei scriitori importanți (Poe, Eminescu și Stevenson) au fost supuse analogiilor cu discursul biblic și mitocritic, dar și publicitar și psihiatric, pentru a se obține o panoramă a ceea ce înseamnă de fapt a avea un alter-ego. După cum am sesizat pe parcurs, miturile au o structură concentrică, migratoare și evoluționistă, întrucât fiecare motiv literar ajunge să fie considerat mitem din cadrul de ansamblu al structurilor macro care ajung, în cele din urmă, să reprezinte arhetipuri în mentalul colectiv, comun.

Dintre toate cele trei cazuri supuse deconstrucției critice, am ajuns la concluzia că *William Wilson* este cheia de boltă către o interpretare holistică a dublului, generând relații la distanță, simbiotice cu alte reprezentări cardinale ale scindării; este cazul motivului reîncarnărilor succesive, în dialog din *Avatarii*

faraonului Tlă de Mihai Eminescu sau de conștiința hamletiană a crimei din rațiuni de suprematism politic din poemul (tot de factură eminesciană) *Gemenii*.

Am adăugat spre final un filtru etic al mitului dublului și am constatat că acesta reprezintă de cele mai multe ori o negativitate angajată, mai rar o neutralitate factuală.

Concluziile au revelat că oglindirea ipseității presupune suprapunerea inconștientă cu alteritatea.

Cuvinte-cheie: Psihanaliză, mitocritică, dublul malefic, literatură mondială, literatură comparată.

„Ce este ființa ca atare?”

(Heidegger 1929 *apud* Hügli & Lübcke 2008, 141)

1. Scurtă istorie a psih(o)analizei, cu integrarea mitului dublului

Psihanaliza (sau *psihoanaliza*, cum o numea Freud la început) se axează pe ideea de inconștient, cea de a treia instanță a psihicului uman, localizată în straturile de adâncime ale conștiinței și care, printr-o acțiune mediată exercitată de vise, poate comunica cu stratul conștientului. În afară de conștient, subconștient și inconștient, psihologii cred că ar mai exista un strat psihic, localizat deasupra conștientului, partea preconștientă a individului, numită de către romantici „conștientul latent”. Rolul acestei instanțe este cel de depozitar a unor amintiri accesibile, care pot fi rechemate în conștient oricând. Dintre toate celelalte forțe motrice ale minții umane, inconștientul comunică prin simboluri și sugestii, aluzii asociative, al căror caracter funcțional este dat de plurivalența culturală a seriei de engrame cu conținut mitic. Engramele sunt definite ca urmele lăsate de un excitant asupra sistemului nervos; prin urmare, ne referim aici la efectul miturilor asupra inconștientului, ele fiind percepute ca stimuli arhetipali.

Înainte de 1920, Freud (1856 – 1939) s-a ocupat mai mult de partea chirurgicală a ceea ce mai târziu se va axa doar pe analiza și interpretarea comportamentelor patologice, în general nevrotice. În prima jumătate a secolului al XX-lea omenirea credea că orice boală are o cauză fiziologică sau biologică, medicii din toată lumea cercetând în laboratoare, prin disecții, cauzele posibile ale disfuncțiilor de orice fel. Freud era un excelent neurochirurg, lucrând aproape de mentorul său, profesorul Joseph Breuer (1842 – 1925). Însă psihanaliza va funcționa în principal pe teoria actelor ratate, va antrena implicațiile sexualității și ale pulsionii erotice, un rol central avându-l conceptul de *libido* (sau energia sexuală inconștientă), angrenând psihogeneza viselor și semnificațiile lor pentru viața din starea de trezie a individului.

Nevroza (fie ea de tip anxios sau obsesional) este conturată de refularea instinctelor sexuale în fața normelor culturale și societale din cadrul unei organizații umane. Un caz aparte de nevroză, prezent în special la pacienții femei, este isteria. Ea este cauzată de reprimarea sexualității feminine în favoarea îndeplinirii rolurilor de soție și mamă. Un caz celebru de pacientă isterică este Bertha Pappenheim, cunoscută în istorie sub pseudonimul Anna O., clienta lui Breuer, de care acesta s-a și îndrăgostit în urma unui fenomen de *transfer* necontrolat. Detaliile cazului nu fac însă obiectul acestei lucrări.

În acest cadru, mitul dublului este un fenomen obsesional, care apare drept consecință a personalității de tip narcisic a doctorului Jeckyll, respectiv a lui William Wilson.

Începând cu 1921, Freud a început să își dezvolte teoriile despre instincte, principalele fiind Eros și Thanatos, preluate din filosofia elină. Atât în cazul doctorului Jeckyll și al domnului Hyde, cât și al lui W. Wilson, cele două instincte se ciocnesc, coliziunea lor provocând *tulburarea de*

personalitate disociativă, după cum apare în *DSM-5*²⁰. Mitul dublului malefic este, așadar, consecința directă a inadecvărilor dorințelor personale la normele sociale, Eul manifestând nevoi care contravin instinctelor Sinelui.

2. Doctorul Jeekyll și domnul Hyde vs. William Wilson – o analiză comparată

În cazul doctorului Jeekyll și al domnului Hyde, dar și al lui William Wilson, motivul dublului poate fi analizat în primul rând din perspectiva caracterului infam, abject al jumătății rele. În ceea ce privește apartenența ambelor scrieri la Romantismul negru, remarcăm rolul jucat în fața oglinzii al originalului, dublura fiind rodul fatalității, latura instinctuală, cu pasiuni sălbatice și capricii adictive, Sinele descătușat, cu alte cuvinte. Din punct de vedere psihanalitic, Sinele (denumit uneori și Se) este cea mai instabilă instanță, de factură inconștientă, aflată sub cenzura Supraeului. Un conflict de prea mare amploare dintre Sine și Supraeu generează anxietate, descrisă ca o stare de frică germinală față de un viitor presupus, virtual. Un soi de anxietate cronică era resimțită de doctorul Jeekyll la gândul dominației totale a domnului Hyde, precum și de originalul W. Wilson la gândul autorității tot mai influente a jumătății sale negative. Celălalt W. Wilson, un ecou sub toate aspectele al primului individ, umbrește și chiar înghite la un moment dat personalitatea acestuia din punctul în care se dezvăluie data de naștere identică a celor doi: 19 ianuarie 1813. Misterul ontologic al originii comune este ușor diferit în cazul doctorului Jeekyll și al domnului Hyde, cel din urmă existând în stadiu latent dintotdeauna în inconștientul doctorului, dar fiind adus la suprafață doar la maturitatea gazdei (în sens simbiotic), cu ajutorul unei tincturi puternice, preparate în laborator. Astfel, originalul și dublura ajung să se identifice, în ciuda multitudinilor de contradicții dintre ele.

În ceea ce privește cadrul temporal al celor două povestiri, acesta este reprezentat de epoca victoriană. Atmosfera este una gotică, resimțită ca o stare de groază psihologică, categoria horror-ului fiind ulterior transpusă cinematografic în perioada contemporană: *Dr. Jeekyll and Mr. Hyde* (1931), (2002) și (2007), respectiv *William Wilson* (1999) și versiunea scurtă (din 2011). Dacă în cazul straniu al doctorului Jeekyll și al domnului Hyde, cadrul spațial era locuința celor doi, dar și laboratorul, acesta fiind un loc personal, în William Wilson acțiunea se desfășoară într-o școală cu internat pentru băieți, în stil elisabetan, cu multe coridoare și ascunzișuri, spațiul fiind tot impersonal, totuși macabru prin sugestia anxietății generate la nivel actanțial. În ambele cazuri, în cadrul cronotopic restrictiv, defularea instinctelor se face prin mici detalii temporare ale vieții cotidiene: discuții cu prietenii (dr. Jeekyll și dl. Hyde) sau petreceri unde domnește desfrâul (W. Wilson). Însă dublul pândește mereu din umbră, iar rememorarea destinului se face în mod acaparator, acesta înghițind personalitatea personajului original.

Cât despre povestirea *William Wilson*, întreaga narațiune este o analepsă, aspect sugerat fie și doar prin formula: „Let me remember” (Poe 2012, 68)²¹. Aici, atât interiorul (personalitatea individului), cât și exteriorul (decorul) au aspect de temniță: sufletul devine o închisoare când lumea devine la fel. Aspectul se accentuează prin portretul directorului școlii care era și pastor, predicile acestuia de la amvon fiind reguli de ordine internă mascate. Cei doi Wilson erau colegi, numai că dublura locuia într-o cameră de doar o persoană, ascunsă după scări, într-un ungher strâmt al casei imense și în care domnea misterul unei frumuseți bizare a construcției vechi, cu trecut necunoscut. Faptul este un indiciu intratextual și metatextual al localizării celui alt Eu în zonele absconse ale psihismului, având loc o sciziune a caracterului originalului. De asemenea,

²⁰ *Manualul de diagnostic și clasificare a tulburărilor mintale*, 2016, ediția a V-a, traducere de dr.Cristina Goia, dr.Cristina-Amelia Botez et alii, București, Editura medicală Callisto.

²¹ „Permiteți-mi să-mi amintesc”. (trad.meă M-MP)

atât în cazul doctorului Jeckyll, cât și în cazul celor doi Wilson, dublura este inseparabilă de original, iar relația dintre cele două instanțe nu este una de contradicție, ci de complementaritate. Nu ura predomină, ci sentimentul identității, al simbiozei naturale (W. Wilson) sau chimice (Dr. Jeckyll și dl. Hyde). Astfel, dublura influențează originalul, însă în mod indirect. Nu întâmplător vocea celui de al doilea Wilson este o șoptă, un murmur funebru, mistic, care scoate la iveală răul uman. La polul omolog, domnul Hyde este diform, fiind latura mai puțin utilizată a doctorului Jeckyll, deci mai slab dezvoltată din toate punctele de vedere, însă instinctele, dorințele lui Hyde erau și ale lui Jeckyll, care și le reprima însă constant în viața cotidiană, din cauza normelor societății.

Nu doar personajele sale, ci și însuși E.A. Poe era, după Ion Biberi, o fire duală: „Ianus modern, ființa lui spirituală avea două fețe, îndreptate, una în afară, de unde căuta să surprindă simetriile și formele geometrice ale lumii, și alta înspre adâncimile ființei, urmărind cu halucinantă luare aminte jocul devenirilor lăuntrice” (Biberi 1982, 189). *Ianus bifrons*, figură mitologică, zeu al riturilor de trecere, al tranziției și al ușii, cu două fețe, una îndreptată înainte și alta înapoi, era o divinitate romană, sărbătorită în special în vreme de război ca protectoare a cetății. Asemenea lui, figura lui E.A. Poe, văzut aici sub ipostaza de prozator, este conturată din perspectiva anticipărilor de ordin psihologic a senzațiilor personajelor creionate subtil în nuanțe tragice, dar și din perspectiva reluărilor amintirilor traumatice, care l-au dus pe W. Wilson să-șiucidă în final dublura și astfel, propriul Sine, de fapt. Primul William Wilson, originalul, era în adevăr un nevrotic care căuta în primă fază să fugă, să se ascundă de dublura cu valoare de spectru morbid, terifiant. Apoi intervine dorința de răzbunare, de reabilitare a numelui și a personalității, a valorilor personale prin moartea celui de al doilea Wilson, care odată cu ultima suflare pronunță și blestemul suprem: „„You have conquered, and I yield. Yet henceforward art thou also dead – dead to the World, to Heaven, and to Hope! In me didst thou exist – and, in my death, see by this image, which is thine own, how utterly thou hast murdered thyself” (Poe 2012, 88)²².

Și doctorul Jeckyll moare odată cu domnul Hyde, în momentul când acesta se sinucide, însă, spre deosebire de William Wilson, personalitatea lui Jeckyll era deja dispărută din secunda în care Hyde a preluat controlul total, proces asemănător cu instalarea nebuniei. Mărturia doctorului chiar lasă impresia unei dereglări psihice:

Peste o jumătate de oră, când voi fi re-indus, iar și pentru totdeauna, personalitatea lui detestabilă, știu că fie voi sta plângând și tremurând în fotoliul meu, fie voi merge întruna, în sus și-n jos, prin această încăpere, ultimul meu refugiu pe pământ, aflat în cea mai încordată și înfricoșată stare de ascultare extaziată, ținându-mi urechiule ciulite după fiecare sunet amenințător (Stevenson 2018, 176).

Vocea lui Hyde, auzită ca un ecou straniu în mintea lui Jeckyll, are mai degrabă o natură psihotică. Din punct de vedere psihanalitic jungian de data aceasta, Hyde apare ca un soi de demon din adâncuri. Pentru el, figura lui Jeckyll este una opresivă, care stopează dorințele instinctuale. În adevăr, doctorul își dorește supremația jumătății negative pentru a se sustrage realității cu valoare castratoare. De cealaltă parte a baricadei, realitatea nu este în sine un infern pentru originalul William Wilson, ci devine unul în momentul când dublura capătă autonomie deplină. Când își vede jumătatea malefică prima dată la Eton, apoi la Cambridge, adevăratul W. Wilson este silit să

²² „„Ai învins, iar eu sunt pierdut. Dar de azi înainte ești mort și tu – mort în fața lumii, a cerului și a speranței. Ai trăit doar prin mine, iar acum vezi în moartea mea, vezi în această întruchipare, care e a ta proprie, cât de deplin te-ai omorât pe tine însuși!””, trad. Ion Vinea (Poe 1979, 234).

plece în lume, să hoinărească prin toate țările, în speranța că duhul rău al celui alt Wilson îi va pierde urma. După cum am văzut deja (vezi *supra*), planul va eșua, cei doi întâlnindu-se la Veneția, la un bal mascat organizat de un duce bătrân, însă foarte bogat.

Astfel, perspectiva psihanalitică freudiană și jungiană se împletesc pentru a explica motivul dublului malefic de factură obsesională, care dezintegrează personajele aduse la cedare nervoasă din cauza instinctelor care le acaparează în cele din urmă rațiunea. Fie că vorbim de nevroza obsesională (în *William Wilson*), fie de un episod psihotic (în *Un caz foarte straniu: doctorul Jeekyll și domnul Hyde*), motivul dublului apare pentru a contura o lume în degradare, unde omul se dezumanizează, fiind prada impulsurilor inconștientului.

3. Integrarea mitului lui *William Wilson* în proza și poezia eminesciană: *Avatarii faraonului Tlă și Gemenii*

a. *Avatarii faraonului Tlă și puterea Graalului simbolic*

Proza eminesciană stă sub semnul inefabilului romantic, al inexprimabilului de sorginte onirică, însă și sub semnul metempsihozei întunecate, descinse din cosmogonia abisală a formelor cognitive. Astfel, omul se naște și renaște odată ce Universul însuși este creat și recreat.

Nuvela *Avatarii faraonului Tlă* se deschide cu invocarea unui timp germinal, cu valențe magice: noaptea. La lăsarea serii, trupul bolnav al lui Tlă plutește în luntrea lui Caron spre Lumea de Dincolo într-un decor încremenit, zăpada fiind aici simbolul energiei universale cristalizate în eternitate. Culoarea care predomină este negrul: noaptea, luntrea din lemn de esență tare, somnul, cărbunele, ființa umană însăși redusă la dimensiunile unui gândac. Aspectul sugerează nedeterminatul, virtualitățile latente ale potențialului la mai multe niveluri; motivul umbrei nu face decât să adâncească misterul ontologic și să creioneze, însă doar sumar, o estetică a nuanțelor. Mai departe, tot sub unghi cromatic, culoarea care alternează cu negrul este albul: un joc de yin și yang la nivel macro. Orașul cu cupole albe, luna, oglinda, palatele cu coloane, pietrele din pavaj etc. sunt semne ale alternării dintre energii: omul integrat în cosmos ca o piesă a unui puzzle mistic. Forma palatului unde intră Tlă este rotundă, indiciu al dorinței individului de a atinge infinitul la nivel ideal. Însăși ideea de reîncarnare este o marcă a contragerii Universului într-un grăunte de chintesență, căci alteritatea care dublează ipseitatea înseamnă aducerea avatarurilor umane potențiale la unitatea primordială a lui Unu – versiunea ideală a individului luat ca proiect existențial.

Importantă este și culoarea ultimă a licorii obținute prin procese alchimice: „[...] apa deveni încet-încet galbenă ca un aur diafan, apoi roză ca cerul aurorei, apoi albastră și adâncă ca albăstrimea cerului” (Eminescu 2022: 205). Albastrul este, de regulă, un simbol angelic al prezenței divine, fiind o culoare uraniană, însă valențele gnostice ale lui Eminescu îl transformă în exact opusul său: albastrul reprezintă aici răceala Morții văzută ca mantră a nemuririi și a transformării. În profunzimile licorii, regele Tlă își vede toate reîncarnările cu stupoare, știind că se află sub blestemul zeilor. Aici observăm corespondențele simbolice cu *William Wilson* de E.A. Poe. Ambele personaje își văd dublurile acționând în sens unic: Tlă caută veșnic iubirea lui Rodope, iar *William Wilson* caută (auto)cunoașterea.

Diferența este că Tlă se află sub incidența unor avataruri identice din punct de vedere ontologic cu el, toate având acces la inconștientul colectiv prin vise profetice, revelate însă ca lumi *reale*, posibile. La polul opus, *William Wilson* vrea să își ucidă dublura, pledând pentru o filosofie individualistă. Dacă pentru W. Wilson, realitatea este un coșmar, pentru avatarele lui Tlă realul

este un vis de gradul doi: ele visează că au visat anumite întâmplări de factură fantastică, care le provoacă confuzie în starea de trezie.

La Eminescu, elementele morbide țin nu doar de atmosferă (ca la Poe), ci și de decorul concret: apar motive precum mormântul, mortul/moarta, groarii și preotul. Mai straniu este scenariul mortului-viu, care se ridică din groapă pentru a-și îndeplini destinul metempsihotic, aflat deasupra ordinii naturale a lucrurilor – este cazul cerșetorului din Sevilla. Și la Poe dublura se desprinde de original, însă există un conflict între cei doi, care nu apare în proza eminesciană.

În final, se dovedește că Angelo, ultima reîncarnare a lui Tlă, iubește un demon androgin: pe Cezar sau Cezara. Aici intervin elemente din estetica ateistă a Romantismului negru: eroul damnat manifestă un atașament erotic față de o întruchipare a Răului. Această *delectatio morosa* aduce în lumină actul mefistofelic de sfășiere a sufletului între uman și suprauman.

Regele Tlă soarbe licoarea nemuririi dintr-un recipient ce poate fi asemănat la nivel simbolic cu Graalul, cupa sfântă din agat în care era păstrat vinul de la *Cina cea de Taină* amestecat cu sângele lui Iisus din momentul răstignirii pe muntele Golgota. Legenda Graalului este o scriere apocrifă, obiectul nefiind menționat în Biblie, însă tocmai acest aspect este de interes pentru prezenta analiză. Tlă însuși devine o legendă pierdută în nemărginirea memoriei ancestrale, avatarurile sale fiind nimic altceva decât efuziuni în dialog ale pactului faustic cu zeița Isis. Astfel, Eminescu își găsește corespondențe nu numai în literatura mondială, ci și în scrierile hagiografice.

Avatarii faraonului Tlă devine un mit la rândul său, întrucât personajele rămân nedeterminate de către un destin incert el însuși; se conturează deci cercuri concentrice ale Increatului, metafizica eminesciană înregistrând valențe metapsihologice. Psihanaliza freudiană aplicată aici ar însemna uciderea misterului. Totuși, cheia s-ar găsi în interpretarea *umbrei*, nu a personalității umane. Nu avatarul contează, căci el este o dublură, *dar* nu contează nici originalul, ci mai curând absconsul, indefinitul care stă mereu *în spatele* intenționalității explicite; important este, așadar, voyeurismul imaginilor cu rol de negativ fotografic, nu fotografiile (sau duplicatele). Nuvela eminesciană nu se concentrează nici măcar pe esență, ci pe chintesență.

b. Gemenii și dublul malefic – o poetică a mistificării

Poemul *Gemenii* de Mihai Eminescu poartă valențele thanatice ale eredității criminale, fiind vorba despre succesiunea shakespeariană la tron a lui Brigbelu, dacul care își ucide fratele, pe Sarmis. Conform lui Mircea Cărtărescu, pentru Eminescu „Universul nu are concretețe, el este doar o rețea de simboluri, un vâl care se cere sfășiat pentru a ajunge la adevăr” (Cărtărescu 2024, 22). Aspectul este valid și în ceea ce privește poezia *Gemenii*, unde moartea lui Sarmis nu rezolvă misterul ontologic, ci îl adâncește prin ceea ce a rămas nespus în spațiul dintre minciuna vieții și adevărul acum intangibil al neființei. Versurile: „Brigbelu ce cu Sarmis e frate mic de-a gemeni /Ca *umbra* (s.n) cu ființa sunt amândoi asemeni –/ Încet înaintează, făclia și-o ridică/Ș-urechea ațîind-o el asculta: «Nimica!/Un ceas mai am, și iată că voi ajunge-n fine/Atât de sus în lumea creată pentru bine»²³ exprimă dorința vicleană a fratelui mai mic de a ascede în înalta societate prin metode machiavelice, care scuză orice mijloace. De asemenea, asemănarea lui Brigbelu cu o umbră sugerează nu doar similitudinile cu Sarmis, ci și caracterul fratelui mai mic de jumătate negativă a primului născut. Aici, poetica Romantismului negru relevă un tablou al răzbunării sociale și o poetică a mistificării prin care dublul malefic reface ordinea cosmogonică după bunul plac: „Pe când c-un om în lanțuri – de-i frate chiar, ce-mi pasă/Dacă-l împing în lături? – O cale

²³ Sursa citatului: <https://www.povesti-pentru-copii.com/poezii-pentru-copii/mihai-eminescu/gemenii.html>, ultima accesare, 17 ianuarie 2025.

luminoasă/Înainte-mi se deschide? L-am dat deci la o parte./De-ale virtuții bunuri să aibă singur parte./Ei! Lumea-i împărțită în proști și în șireți./Iar patimilor rele viclenii le dau preț./Sămânța roditoare se cade ca să semeni»” (*Ibidem*).

Tot în spiritul Romantismului negru teoretizat de Mario Praz, disperarea lui Brigbelu de a fi rege naște obsesia pentru putere, care îi întunecă mintea. Discursul lui Brigbelu este, de fapt, o meditație lugubră asupra vieții și a morții, la lumina fumegândă a făcliilor din camera mortuară unde zace fratele său. Cum ar spune marchizul de Sade, „prosperă viciile și nenorocirile virtuții”²⁴ (De Sade *apud* Praz 1997, 131) într-o lume a păcatului biblic, am adăuga, căci episodul aduce aminte de modul cum Cain l-a ucis pe Abel.

Tema violenței maligne și ipocrite face iarăși parte din categoriile praziene, Brigbelu fiind îngenuncheat de impulsurile sale cele mai macabre, crima comisă fiind, de fapt, un act compensatoriu, o defulare a unor frustrări acumulate pe marginea durerii de a exista *doar* ca oglindire a geamănului. Din această perspectivă, putem asemăna poemul cu nuvela *William Wilson* de E.A. Poe, unde originalul W. Wilson își ucide dublura tocmai pentru a fi unicul exemplar, pentru a-și recupera identitatea, cu alte cuvinte. Totuși, odată cu moartea dublurii, W. Wilson își ucide propriul sine, tot așa cum Brigbelu își ucide ereditatea, asemenea lui Cain. Este un lanț al slăbiciunilor, cu rădăcini ancestrale și care caracterizează de fapt modernitatea: Omul Nou este deznăscut și îngenuncheat de propriile pasiuni, mistuit de propriile patimi.

Legat de structurile de profunzime ale cogniției eroilor lirici, tot Mircea Cărtărescu afirmă că: „pentru romantic, spațiul poetic devine propria sa lume interioară, inima sa confundându-se cu inima universului, iar imaginarul său – cu structurile imuabile ale macrocosmosului, cu Arhetipurile. Cunoașterea de sine este adevărata cunoaștere a lumii” (Cărtărescu 2024, 24). Prin urmare, cum ar spune Baudelaire, pentru romantic Universul este „inima [sa] dezvăluită”.

Din perspectiva psihanalizei aplicate, imaginea lui Sarmis este arhetipul Conducătorului, având legătură directă cu ideea de ego și de dreptate. Prin moartea sa, justiția este abolită.

Astfel, în poezia eminesciană, dublul malefic poate fi citit și în cheie modernă, tragedia morții dreptății fiind moartea conștiinței adevărului.

4. Psihanaliza aplicată vs. filosofia heideggeriană – considerații sintetice

Faptul de a fi în lume presupune interacțiunea și interdependența dintre un subiect cunoscător (Eul) și un predicat cognoscibil (existența) în condițiile pluralității de obiecte (aici intră fenomenele care se interpun între Eu și lume) din spațiul realității *deschise* din punct de vedere fenomenologic. Definiția noastră poate părea circulară, însă ea ilustrează caracterul cvidității (esenței) percepției: Eul se întoarce asupra lui însuși odată ce s-a produs impactul afectiv al impresiei asupra organismului. Când William Wilson își privește dublul ca oglindire, efectul de *mise-en-abîme* este atât de șocant, încât provoacă teamă, Eul nefiind obișnuit să se perceapă ca polivalent.

Heidegger își pune problema „ființei ființării” în mod just, iar ea se aplică și în cazul textelor analizate până în acest punct. Sintetizând filosofia heideggeriană și analiza noastră psihohermeneutică, ar rezulta că subiectivitatea Eului scindat poate exista ca o consecință a despărțirii ontologiei formale de conștiința sapiențială a *Dasein*-ului, cu rol de experimentator particular al realului. Cu alte cuvinte, Eul își formează un alter-ego negativ în momentul în care experiența conștiinței colective se desparte radical de cea a conștiinței personale, cu rol de cogniție și de

²⁴ Trad. mea M-MP după originalul „prospérités du vices et malheurs de la vertu”.

adaptare. Dacă normalitatea înseamnă acceptarea unanimă a unui adevăr dat, alienarea este respingerea particulară a unui fapt cosmetizat chiar de propria interpretare involuntară.

Urmând această logică, exponenții Romantismului negru din scrierile supuse criticii noastre sunt alienați în măsura în care reacțiile lor la vederea dublului sunt gesturi paranoide, schizoafective, de factură psihotică în majoritatea cazurilor.

5. Figura lui Eminescu – un mit în sine pentru cultura română?

Se cunoaște viața zbuciumată a poetului român din *Istoria...* lui G. Călinescu, dar nu numai. Astăzi, în contemporaneitate, intelectuali precum Adriana Drăgușin își pun problema „cum și-ar câștiga azi Eminescu existența?”²⁵, iar răspunsul este simplu, venit sub forma unei mistificațiuni:

Fără îndoială că poezii ar fi scris în continuare, deși a trăi doar din asta l-ar fi condamnat la un trai dacă nu mizer, cel puțin marcat de o semnificativă nesiguranță financiară (în ciuda extinderii fără precedent a pieței cărții, la care suntem martori azi). Dar poate că aici s-ar fi repliat puțin și ar fi ales, în compensație, un post de profesor de literatură (sau chiar filosofie?!) la Universitate. (*Ibidem*)

Acest fenomen, al scrierii abundente pe marginea unor ipoteze de lucru despre Eminescu (fie literare, fie jurnalistice) ne duc cu gândul la un fenomen care a luat tot mai multă amploare în ultimii ani: creșterea intensivă și extensivă a mitului Eminescu. Considerăm că figura poetului a fost mitizată tocmai prin publicitatea abundentă a mass-mediei exercitată nu atât asupra scrierilor sale, cât asupra personalității sale controversate.

Astfel, figura lui Eminescu este dublată de o mască publicitară, de ideea „geniului neînțeles” care vinde visuri filologilor dilențanți și nu numai lor. Eminescu este „melancolicul suprem”, după cum clișeic îl prezintă manualele școlare de psihologie sau „poetul național”, după ce a fost persecutat întreaga sa viață. Există aici o ironie amară, după cum se observă, iar ea se datorează unui dialog deficitar dintre conștiința Istoriei și conștiința umană, care adesea mistifică și trucează adevărul din rațiuni economice și politice.

Este Eminescu un proiect colectiv de marketing cultural în postmodernitate? Am înclina să credem că da.

6. Mitul dublului din perspectivă etică

Atunci când ne punem problema dacă dedublarea este etică, am tinde să răspundem negativ, judecând chestiunea sub aspect utilitarist (adică al consecințelor acțiunilor). Ceea ce a făcut doctorul Jeckyll prin formula sa chimică, eliberându-l pe domnul Hyde, este condamnat prin faptul că se sustrăgea moralei simțului comun.

Dacă ne raportăm la William Wilson, personajul este automat imoral prin acțiunea sa criminală din finalul nuvelei lui Poe. Având în vedere că porunca testamentară „Să nu ucizi!” poate fi percepută ca un imperativ categoric kantian, ceea ce face originalul Wilson este reprobabil și reproșabil în mod esențial.

În *Avatarii faraonului Tlă* de M. Eminescu, considerăm totuși că Tlă nu este nici imoral, nici moral, ci *amoral* prin faptul că nu se sustrage total morții, ci doar găsește o cale de a-și prelungi

²⁵ Sursa articolului: https://www.titirez.ro/stiri-imobiliare/eminescu-si-lupta-pentru-existenta-din-ce-ar-trai-azi-poetul_5519, ultima accesare, 18 ianuarie 2025.

existența prin reîncarnare, care în mod fundamental nu presupune conștiința existenței unor dubluri concrete. Astfel, „cea mai bună dintre lumile posibile”, cum ar spune Leibniz, rămâne realitatea prezentă.

Poemul *Gemenii* considerăm că ține tot de imoralitate, întrucât Brigbelu își ucide fratele mai mare pentru a obține puterea în statul dacic, deci găsim similitudini întrucâtva cu nuvela lui E.A. Poe, cu deosebirea că acolo originalul W. Wilson nu ucide pentru puterea politică, ci pentru a se reîntregi. Că efectul obținut este unul invers psihologic ține de mijlocul utilizat, mai degrabă decât de intenționalitate, care în sine nu ar fi fost de condamnat; toți ne dorim cucerirea identității cu Sinele de profunzime până la urmă.

Prin urmare, principiile eticii ne înfățișează cazuri de imoralitate și amoralitate în literatură, însă se apelează deopotrivă la moralitatea cititorului însuși pentru a se trasa granițele acceptabilului. Din punctul nostru de vedere, autonomia esteticului nu există; purismul formelor este un mit în aceeași măsură în care și reducerea la absurd este inoperantă – ceea ce funcționează este relativismul, raportarea și compararea categoriilor epistemologice.

7. Concluzii finale

În urma demonstrației realizate, credem că mitul dublului malefic este des întâlnit în literatura mondială și autohtonă, el ilustrând nevoia de dezinserție din realitate a individului; vrem să luăm distanță atunci când simțim că concretețea stărilor de fapt este prea apăsătoare, iar aspectul precizat îl reliefează (ușor modificat) și Milan Kundera în *Un Occident răpit sau tragedia Europei Centrale* (Humanitas 2023). Acolo, Kundera spune că ceea ce a condus la revoluții și revolte popoarele din istoria Europei Centrale nu au fost ziarele sau mass-media (luat în sensul mai general al termenului), ci literatura de consum, în special romanele.

Revenind însă la problematica dublului, ea este și astăzi prezentă, de exemplu la autorul Eric Emmanuel Schmitt în *Femeia în fața oglinzii* (Humanitas fiction 2018) sau Salman Rushdie în *Versetele satanice* (Polirom 2007).

Dublul fascinează, însă este o frumusețe meduzeeană, dacă aderăm la categoriile praziene ale Romantismului negru. Puterea lui de influență seduce, însă ucide Eul prin faptul că Narcis-ul oglindit devine de fapt originalul... și nimeni nu face diferența, căci nivelul de suprafață arată identitatea.

Referințe bibliografice

A. Bibliografie primară:

- Eminescu, Mihai. 2022. *Proza literară*, selecție, prefață și note de Ioana Bot, cronologie de Cătălin Cioabă. București: Editura Humanitas.
- Eminescu, Mihai. 2025. *Gemenii*. Disponibil la adresa web: <https://www.povesti-pentru-copii.com/poezii-pentru-copii/mihai-eminescu/gemenii.html>, ultima accesare, 17 ianuarie 2025.
- Poe, Edgar Allan. 1979. *Scrieri alese*. În românește proza de Ion Vinea, Miha Dragomir și Constantin Vonghizas, poezia de Emil Gulian și Dan Botta, studiu introductiv de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. București: Editura Univers.
- Poe, Edgar Allan. 2012. *The Murders in the Rue Morgue and Other Tales*. London (England): Penguin English Library.
- Stevenson, Robert Louis. 2018. *Un caz foarte straniu: doctorul Jeekyll și domnul Hyde*. În românește de Mihnea Gafița. Ilustrații de Charles Raymond Macauley. București: Editura ART.

B. Bibliografie secundară:

- ***. 2008. *Filosofia în secolul XX. Fenomenologia, hermeneutica, filosofia existenței, teoria critică*. Coordonatori: Anton Hügli și Poul Lübcke, vol. I, traducere de Gheorghe Pascu, Andrei Apostol și Cristian Lupu. București: Editura ALL.
- ***. 2016. *(DSM-5). Manual de diagnostic și clasificare a tulburărilor mintale*. Ediția a V-a. În românește de dr.Cristina Goia, dr.Cristina-Amelia Botez et alii. București: Editura medicală Callisto.
- Biberi, Ion. 1982. *Eseuri literare, filosofice și artistice*. București: Editura Cartea Românească.
- Cărtărescu, Mircea. 2024. *Eminescu. Visul chimeric*. București: Editura Humanitas.
- Drăgușin, Adriana. 2025. *Eminescu și lupta pentru existență: din ce ar trăi azi poetul?* Disponibil la adresa web: https://www.titirez.ro/stiri-imobiliare/eminescu-si-lupta-pentru-existenta-din-ce-ar-trai-azi-poetul_5519, ultima accesare, 18 ianuarie 2025.
- Praz, Mario. 1977. *La chair, la mort et le diable. Le romantisme noir*. Traduit de l'italien par Constance Thompson Pasquali. Paris (France): Gallimard.
- Zamfirescu, Vasile Dem. 2003. *Introducere în psihanaliza freudiană și postfreudiană*. București: Editura TREI.